

негативну оцінку як не вартому уваги й тим самим засуджує тих, хто змусив його виконувати марну роботу.

Таким чином, асиметричні безособово-інфінитивні конструкції, стверджувальна форма яких виражає заперечний зміст, характеризують такі ознаки: непрямий спосіб вираження значень небажаності, непотрібності та неможливості здійснення дії; препозиція й акцентуалізація модальних слів; форма недоконого виду інфінитива в складі предикативного мінімуму; контамінація модальних та оцінних значень; домінування негативної оцінки, що корелює з експресивністю висловлення; вживання в контекстах осуду й іронії.

Перспективою для подальших наукових студій може бути дослідження структурно-семантичної та комунікативної організації безособово-інфінитивних речень, у яких асиметрія виявляється в інший спосіб.

Джерела та література

1. Арват Н.М. Про асиметрію простого речення // Мовознавство. – 1978. – № 2. – С. 37–43.
2. Карцевский С.О. Об асимметрическом дуализме лингвистического знака // Звегинцев В.А. История языкознания XIX–XX вв. в очерках и извлечениях. – Часть 2. – М.: Просвещение, 1965. – С. 85–90.
3. Ломакович С.В. Займенниково-співвідносні речення в сучасній українській мові: Дисертація... д-ра філол. наук: 10.02.01 / Терноп. держ. пед. ін-т. – Тернопіль, 1993. – 382 с.
4. Москальская О.И. Проблемы системного описания синтаксиса (на материале немецкого языка). – М.: Высшая школа, 1981. – 176 с.
5. Шведова Н.Ю. О соотношении грамматической и семантической структуры предложения // Славянское языкознание: VII Междунар. съезд славистов. – М.: Наука, 1973. – С. 458–483.
6. Шмелев Д.Н. Экспресивно-ироническое выражение отрицания и отрица-тельной оценки в современном русском языке // Вопросы языкознания. – М.: Изд. АН СССР, 1958. – № 6. – С. 63–76.

Яблоновська Н.В.

ЕТНІЧНА ПРЕСА КРИМУ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Преса етносів Криму – явище, яке відіграло значну роль в історії півострова, але, на жаль, дотепер залишається маловивченим.

Серед чинників, які обумовили специфіку і водночас складність вивчення кримської етнічної преси, слід зазначити: 1) неоднозначність історичних трактувань певних періодів історії, сутність яких визначила – інформаційну і етнічну політику країни, а отже, стан і внутрішнє наповнення тогочасної етнічної періодики; 2) малодослідженість внутрішньої логіки розвитку кожного етносу, події життя якого теж впливали на рівень і інтенсивність його періодичної преси.

Тому мета нашої статті – опис літератури з питання формування та розвитку етнічної преси Криму. До завдань статті увійшло: окреслити основні кола літератури і джерел за темою преси етносів Криму, відокремити питання, які ще не були порушені у попередніх роботах і тому потребують дослідження.

Великий внесок у формування нового, об'єктивного уявлення про історію краю і народів, які здавна населяють його, зробили наукові праці В. Возгріна [5], О.Г. і В.Г. Зарубіних [17], Д. Урсу [51], [52], В. Сергійчука [48], В. Ганкевича [8], О. Непомнящого [40] й ін.

Об'єктом уважного вивчення в останні роки стала і національна політика Кримської АРСР. До даного явища, яке безпосереднє стосується етнічної преси, зверталися М. Господаренко [11], Я. Фрідман [54], Д. Хованцев [55], Б. Змерзлий [19], В. Пащенко [44], В. Дьоннингхаус [14], О. Волобуєв [6] та ін. Однак ці дослідники не приділили належної уваги явищу етнічної преси, недооцінивши її унікальну роль у національному будівництві. На нашу думку, саме етнічні ЗМІ дають уявлення про живі процеси національного відродження, яке неможливо повністю розкрити за допомогою цифр. У даному зв'язку найбільш цікавим залишається питання про взаємозв'язок національної політики Криму 1921–1941 рр. із системою його етнічної преси, а конкретніше – вивчена в нашій роботі динаміка змін системи етнічної преси Кримської АРСР як відображення її національної політики.

Довгий час забороненою темою для вчених була й окупаційна періодика. В останні роки ця заборона була переборена в ряді публікацій В. Гурковича [43], Р. Музафарова [30], О. Романька [46], а також у збірнику «Крим у Великій Вітчизняній війні» [28], де дається загальне уявлення і про етнічні колабораціоністські видання. Однак кримськотатарські окупаційні газета «Азат Кърым» і журнал «Ана юрт» до нашого звернення до них залишалися terra incognita вивчення як воєнного періоду, так і кримськотатарської історії в цілому [60].

Найбільш інтенсивними сьогодні залишаються дослідження, присвячені культурі й історії кримськотатарського народу, зокрема, його боротьбі за свою національну самобутність – М. Губогло і С. Червонної [13], М. Кирюшка [22], Е. Оллурта [61], Г. Зімона [69], Е. Киримала [64], Г. Киримли [65], П. Потічного [68], Е. Фішера [63] й ін. [70], а також історії і сучасній інтеграції в українське суспільство депортованих кримських вірмен, болгар, греків і німців [7]. У ряді зазначених робіт йдеться в тому числі і про сучасні періодичні друковані видання кримськотатарського народу, а також представників інших кримських етносів.

Роботи А. Кримського [27], І. Керімова [21], Р. Фазила і С. Нагаєва [53], Л. Климовича [23], В. Ганкевича [8], Е. Лазеріні [67], Р. Музафарова [30], С. Червонної [58], М. Веркальця [4], М. Улькюсала [71], К. Чапраза [62], Х. Киримли [65], Г. Юксель [59], С. Гафарова [9], присвячені газеті І. Гаспринського «Терджи-ман» та іншим кримськотатарським виданням, поклали початок дослідженню кримськотатарської преси. Однак дотепер не був розроблений концептуальний підхід до її історії, не був простежений взаємозв'язок основних етапів її формування з провідними тенденціями розвитку етнічної преси Криму і загальнодержавної преси в цілому, а також із соціально-політичними процесами кожного виокремленого періоду.

Успішну спробу систематизації відомостей про дореволюційну періодику Таврійської губернії (у тому числі і національну) було здійснено О.С. Хоменком, науково-довідкове видання якого включило нарис історії періодичної преси краю з 1838 по 1917 рр., бібліографічний і топографічний покажчики періодичних видань [56]. Однак дана монографія охоплює тільки дореволюційний етап історії кримської періодики, крім того, у її розділі, присвяченому національній пресі, незаслужено забуті єврейські видання «Молот» і «Молодая Иудея».

Узагальнене уявлення про розвиток кримської періодики в роки революцій і громадянської війни, а також перелік кримських газет і журналів зазначеного періоду з їх короткою характеристикою даються у статті О.Г. і В.Г. Зарубіних «Періодичні видання Криму (березень 1917 – листопад 1920 рр.)» [18].

Історія нездійснених дореволюційних українських видань півострова була порушена в роботах О. Сидоренка [49], О. Хоменка [56], В. Сергійчука [48].

Мінімальна інформація про періодичні друковані видання етносів Криму зустрічається в дослідженнях з їхньої історії й етнографії, які появились останнім часом: [15], [16] [32], [26], [41], [36], [10], [2], [1], [20].

У той же час сучасний стан кримської етнічної періодики, етична проблематика національної преси півострова неодноразово привертала до себе увагу таких дослідників, як М. Семена [47], В. Питула [45], Л. Буджурова [3], П. Ломакін [33], Л. Манькова, М. Ніколка [35], Г. Гримич [12], Л. Миркіна [38] й ін.

Проблеми становлення і розвитку вільної демократичної преси національних меншин України, правового регулювання її діяльності, національної ідеї як стимулюючого чинника створення преси відбиті в дослідженнях Н. Сидоренко [37], Ю. Колісника [24], В. Шкляра, А. Горлова, Н. Остапенко, П. Волі, Т. Приступенко, О. Нагуш, В. Іванова, Г. Сень [39] та ін.

Загальну характеристику етнічних ЗМІ пострадянського простору дано в роботах Р. Овсепяна [42], який відмітив найбільш загальні особливості періодичної преси національних регіонів Російської Федерації, В. Малькової [34], яка досліджує роль ЗМІ в міжнаціональних відносинах і формуванні етнічних стереотипів у населення Росії й інших країн колишнього СРСР, Н. Кондакової [25], яка вивчає основні тенденції розвитку «різномовної преси Росії», В. Цвіка [57], який аналізує діалектичну взаємодію національного і міжнаціонального у ЗМІ, зокрема, мовні, візуальні, інтегративні якості національних інформаційних систем, тощо.

Важливим джерелом відомостей з питань утворення і розвитку етнічної преси Криму є документи, матеріали і періодичні друковані видання, що зберігаються в Державному архіві Автономної Республіки Крим (ДААРК): у Ф. 26 (Канцелярія Таврійського губернатора) – документи щодо відкриття і функціонування газет і журналів, Ф. 241 (Караїмське Духовне Правління) – справи 9 (щодо видання «Известий Таврического и Одесского Караимского Духовного Правления») і 1230 (карна справа щодо звинувачень С.М. Шапшалам видавців журналу «Караимская жизнь» В.І. Сінані і С.С. Раєцького у накладі), Ф. Р–999 (Міністерство внутрішніх справ Кримського крайового уряду), Ф. Р–1000 (Рада Міністрів Кримського крайового уряду), Ф. Р–2235 (Таврійське губернське правління) – відомості щодо відкриття (закриття) видань, інформаційної політики, цензури тощо; Ф. Р–663 (Центральний виконавчий комітет рад робітничих, селянських, червоноармійських і червонофлотських депутатів Кримської АРСР) – загальні відомості щодо виходу друком газет і журналів і роботи з нацменшинами, Ф. П.–156 (Справи Кримської комісії з історії Великої Вітчизняної війни) – інформація про роботу Мусульманських комітетів і їх представників у період окупації, збірки матеріалів німецького відділу пропаганди для радіопередач на окупаційній території і для редакцій окупаційних газет; Ф. 1 (Документальні матеріали Кримського обкому КП) інформація про роботу обкому серед представників нацменшин, партійне керівництво пресою, антирелігійні заходи (в тому числі і у ЗМК та ін.).

Однак головним джерелом інформації про етнічну пресу Криму залишаються самі видання. Основна маса кримських етнічних видань зберігається у Російській національній бібліотеці (РНБ) (Санкт–Петербург) і Російській державній бібліотеці (Москва).

Окремі етнічні видання народів Криму знаходяться у Бібліотеці Російської Академії наук (БАН) (Санкт–Петербург), Республіканській кримськотатарській бібліотеці ім. І. Гаспринського, бібліотеці Кримського республіканського краєзнавчого музею «Таврика», Державному архіві АРК, бібліотеці «Іудаїка» Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (Київ), караїмському історико–етнографічному центрі (м. Євпаторія), архіві Ісмаїла Отара (Туреччина, Стамбул) тощо. Провідною проблемою джерелознавства у цій сфері залишається залучення до наукового обігу тих видань минулого, які були вивезені за кордон і зараз зберігаються у приватних колекціях.

Таким чином, всю сучасну літературу, яка має відношення до теми історії етнічної преси Криму, можна поділити на кілька груп джерел. До першої групи належатимуть дослідження з історії Криму, в тому числі етнічної. До другої – роботи про розвиток культури кримських етносів. До третьої групи входять дослідження про етнічну пресу як явище журналістики взагалі і про особливості кримської етнічної преси зокрема. Четверту групу становлять самі періодичні видання етносів Криму.

Джерела та література

1. Белый О.Б. Караимская национальная периодика в первой половине XX в. (Из истории изучения восточноевропейских караимов) // Проблемы истории и археологии Крыма. – Симферополь: Таврия, 1994. – С. 235–251.
2. Бережанская Б.Б. Еврейские колхозы в Крыму // Евреи в Крыму / Краткий очерк иудейских общин Крыма / Сост. Ю.М. Могаричев, И.И. Вдовиченко. – Симферополь: Таврия–Плюс, 1999. – С. 71–86.
3. Буджурова Л. Про етичну журналістику: етнічні аспекти // Кримські студії. – 2003. – № 3–4. – С. 46–47; Буджурова Л. Українці й кримські татари в Криму: проблеми інтеграції та асиміляції // Національна ідея та національна своєрідність у засобах масової інформації: Асиміляція чи інтеграція в багатонаціо-

- нальні суспільства Центрально–Східної Європи. Матеріали “круглого столу”, Київ, 20–22 грудня 1996 р. – К., 1997. – С. 49 – 53.
4. Веркалець М. Скарби мусульманської школи або “Один день, прожитий для народу, приємніший Аллаху, ніж сорок днів посту”: До 145–річчя від дня народження татарського педагога, письменника і журналіста І. Гаспринського // Освіта. – 1996. – 2 жовтня. – С.10; Веркалець М. Видавничо–публіцистична та культурно–освітня діяльність Ізмаїла Гаспринського // Національна ідея та національна своєрідність у засобах масової інформації: Асиміляція чи інтеграція в багатонаціональні суспільства Центрально–Східної Європи. Матеріали “круглого столу”, Київ, 20–22 грудня 1996 р. – К., 1997. – С. 53–58.
 5. Возгрин В.Е. Исторические судьбы крымских татар. – М.: Мысль, 1992. – 447 с.
 6. Волобуев О.В. Рождение и судьбы новой крымской государственности в первой половине XX века // Отечественная история. – 1999. – № 2. – С. 89–99.
 7. Габриелян О.А., Ефимов С.А., Зарубин В.Г. Крымские репатрианты: депортация, возвращение и обустройство. – Симферополь: Амена, 1998. – 340 с.; Габриелян О.А., Петров В.П. Депортированные граждане: возвращение, обустройство, социальная адаптация. – Симферополь, 1998. – 108 с.
 8. Ганкевич В. Великий крымскотатарский просветитель. – Брега Тавриды, 1995 р., № 1, с. 241 – 260; Ганкевич В.Ю. Очерки истории крымскотатарского народного образования: реформирование этноконфессиональных учебных заведений мусульман в Таврической губернии в 19 – н. 20 вв. – Симферополь: Таврия, 1998. – 164 с.; Ганкевич В.Ю. На службе правде и просвещению: краткий биографический очерк Исмаила Гаспринского (1851 – 1914 гг.). – Симферополь: Доля, 2000. – 328 с. та ін.
 9. Гафаров С. Исмаил Гаспринский – великий просветитель. – Симферополь, Тарпан, 2001. – 256 с.
 10. Гордимер В. Евреи в Крыму и Северной Таврии с начала 20 в. до 1 мировой войны (1900–1913 гг.) // Культура народов Причерноморья. – № 31. – 2002. – С.82–88.
 11. Господаренко Н.М. Особенности культурно–политической работы среди национальных меньшинств Крыма в 1920–е годы // Культура народов Причерноморья. – № 10. – 1999 – С. 55–60.
 12. Гримич Г. Збереження національної самобутності кримських татар (минуле і сучасне) // Національна ідея та національна своєрідність у засобах масової інформації: Асиміляція чи інтеграція в багатонаціональні суспільства Центрально–Східної Європи. Матеріали “круглого столу”, Київ, 20–22 грудня 1996 р. – К., 1997. – С. 43–46.
 13. Губогло М.Н., Червонная С.М. Крымскотатарское национальное движение. – Т.1. История. Проблемы, перспективы. – М., 1992. – 331 с.; Т. 2. Документы; материалы; хроника. – 340 с.; Червонная С.М. Возвращение крымскотатарского народа: проблемы этнокультурного возрождения. Крымскотатарское национальное движение. – Т. 4. 1994–1997 годы. – М., 1997. – 342 с.; Червонная С. М. Когда эшелоны с депортированными народами шли на восток... О деятельности Прометеевской Лиги Атлантической хартии (Из архива Джафера Сейдамета). – Симферополь: Оджакъ, 2003. – 56 с.; Червонная С. Проблемы возвращения и интеграции крымских татар в Крыму: 1990–е годы. – М.: Б.и., 1997. – 154 с.
 14. Дённингхаус В. Полиэтничность сквозь призму классового подхода // Отечественная история. – 1999. – № 2. – С. 113–120.
 15. Див.: Герман А.Ф. Крымские немцы // Крымская АССР (1921–1945) / Сост. Ю.И.Горбунов. – Симферополь, 1990 (Вопросы – ответы; Вып.3). С. 205–212; Кащенко С. Г. Система образования и религиозные верования немецкого населения Крыма (кон. XIX – нач. XX вв.) // Известия Крымского республиканского краеведческого музея. – Симферополь, 1994 – N 5; Данейко Л. И. Немецкие колонии в Крыму // Сквозь века: народы Крыма. – Симферополь, 1995 (Вып. 1); Кудряченко А.И., Кулінич І.М., Хохлочов В.В. Вихідці з німецьких земель на теренах України: минуле та сьогодення. – К., 1995; Брошеван В., Ренпенинг В. Крымские немцы. Краткий исторический очерк. – Симферополь, 1996 и др.
 16. Див.: Полканов А.И. Крымские караимы (караи – коренной малочисленный тюркский народ Крыма). – Париж, 1995; Полканов Ю.А. Караи – крымские караимы – турки. История. Этнография. Культура. – Симферополь, 1997; Полканов Ю.А. Пословицы и поговорки крымских караимов. – Бахчисарай, 1995; Полканов Ю.А. Легенды и предания караев (крымских караимов – тюрков). – Симферополь, 1995; Караимская народная энциклопедия. – М., 1995.
 17. Зарубин А.Г., Зарубин В.Г. Без победителей. Из истории гражданской войны в Крыму. – Симферополь: Таврия, 1997. – 352 с.
 18. Зарубин В.Г., Зарубин А.Г. Периодические издания Крыма (март 1917 – ноябрь 1920 г.) // Крымский архив. – 2001. – № 7. – С. 267–289.
 19. Змерзлый Б.В. Некоторые аспекты работы государственных и партийных органов Крымской АССР в 1920 – 1930–х годах по ликвидации неграмотности среди крымских татар // Культура народов Причерноморья. – № 50. – 2004. – С. 74–77.
 20. Каринян А.Б. Очерки истории армянской периодической печати. – Ереван, 1960. – Т. 2. – С. 410.
 21. Керимов И.А. Гаспринскийнинъ «джанлы» тарихи 1883–1914 [«Живая история Гаспринского. По материалам газеты «Терджиман» 1883–1914 гг.]. – Симферополь: Тарпан, 1999. – 408 с.; Керимов И.А. Крымскотатарская периодическая печать довоенного времени // Ученые записки КГИПУ. – 2004. – № 5. – С. 125–133; Керим И.А.–оглу. Меденій эснас: 1920 – 1938. Къырымтатар тили, эдебияты ве медение-тинден малюмат дестеги. – Симферополь: Таврия, 1997. – 495 с.; Керим И.А.–оглу. «Ветан хадими» халкъ хызметинде // Къырым. – 2004. – 17 июля. – С.3.

22. Кирюшко М. Ислам у системі чинників національної інтеграції кримськотатарського народу // Національна інтеграція в полікультурному суспільстві: український досвід 1991–2000 років / Збірник. Відпов. ред. І.Ф. Курас, О.М. Майборода. – К.: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, 2002. – С. 284–317.
23. Климович Л. На службе просвещения: о первой тюркоязычной газете «Терджиман» и ее издатель И. Гаспринском // Гаспринский И. Из наследия. – Симферополь: Таврия, 1991. – С.
24. Колісник Ю.В. Преса національних меншин України як засіб їх самоствердження в умовах становлення української державності (1992 – 1999 рр.): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.08 / К., 2001.
25. Кондакова Н. Разноязычная пресса России // Пресса и этническая толерантность: Пособие для журналистов. – М., 2000. – С.16 – 20.
26. Краткая еврейская энциклопедия. – Иерусалим: Центр по исследованию и документации восточноевропейского еврейства, Еврейский университет в Иерусалиме, 1988. – Т. 6. –С.410–420, 598–603.
27. Кримський А. Література кримських татар. – Симферополь: Доля, 2003. – 200 с.
28. Крым в Великой Отечественной войне 1941–1945 / Сост. В.К. Гарагуля, И.П. Кондранов, Л.П. Кравцова. – Симферополь: Таврия, 1994. – 208 с.
29. Крымская АССР (1921–1945) / Сост. Ю.И. Горбунов. – Симферополь: Таврия, 1990. – 320 с. – Вып. 3. – С.316.
30. Крымскотатарская энциклопедия / Автор–составитель проф. Р. Музафаров. – Симферополь: Ватан, 1993. – В 2 т. – Т.1. – Ст. “Азат Кърым”, “Голос Крыма”.
31. Левонян Г.Д. Армянская периодическая печать (1794–1934). – Ереван, 1934, № 1045.
32. Литература о евреях на русском языке, 1890–1947: книги, брошюры, оттиски статей, органы периодической печати: Библиографический указатель / Составитель В.Е. Кельнер, Д.А. Ельшевич; Ред. М.А. Бенина: Петербург. Евр. Ун–т., Рос. нац. б–ка. – СПб.: Гуманит. Агентство «Академический проект», 1995. – 670 с.; Russian Publications on Jews and Judaism in the Soviet Union. 1917–1967. A bibliography compiled by V.Pinkus and A.A.Greenbaum with an introduction by M. Altshuler. Edited by Mordechai Altshuler. – Jerusalem, 1970. – Pp. 205–236.
33. Ломакин П. Этнические СМИ Крыма: Место и роль в общественно–политической и культурной жизни общества // Крымский дом. – 2001. – № 29. – Октябрь. – С.7.
34. Малькова В.К. Образы этносов в современных российских СМИ. // Тезисы научно–практической конференции: Средства массовой информации в современном мире, СПб., 2001; Малькова В.К. (ред.). Диагностика толерантности в средствах массовой информации. Москва, 2002; Малькова В.К. Российская пресса и проблемы этнической толерантности и конфликтности// Российская пресса в поликультурном обществе. – М., 2002. С. 158 – 159; Малькова В.К. «Язык вражды». Опыт экспертной оценки публикаций// Язык вражды и свобода слова. Ч. 1. – М., 2003; Малькова В.К. «Не допускается разжигания межнациональной розни...»: книга об этнической журналистике. Из опыта анализа российской прессы. – М.: Academia, 2005. – 228 с. и др.
35. Манькова Л.А., Николко М.В. Этническая пресса Крыма. Ее влияние на политическую ситуацию // Язык и культура. – Вып.5. – Т.1. – Ч.1. – 2002. – С.35–40; Николко М.В. Информационная активность этнических СМИ Крыма // Межэтнический диалог в Крыму (Материалы региональной научно–практической конференции). – Симферополь, 2002. – С.16–20.
36. Микаелян В.А. На крымской земле. – Ереван: Айастан, 1974. – 211 с.
37. Міжнаціональні стосунки в ЗМК / Київ. нац. ун–т ім. Т. Шевченка / Укл. Н.М. Сидоренко. – К., 2000. – 16 с.; Преса національних меншин в Україні: Мат. спецкурсу / Упоряд. Н. Сидоренко. – К.: Дослід. центр історії укр. преси, 1998. – 44 с.; Сидоренко Н.М. Національне “я” у традиції української періодики // Національна ідея та національна своєрідність у засобах масової інформації: Асиміляція чи інтеграція в багатонаціональні суспільства Центрально–Східної Європи. Матеріали “круглого столу”, Київ, 20–22 грудня 1996 р. – К., 1997. – С. 59–63.
38. Мыркина Л. Проблемы этнической толерантности и конфликтности в СМИ Автономной Республики Крым // Идентичность и толерантность в многоэтничном гражданском обществе. Материалы III международного семинара 11–14 мая 2004 г., г. Алушта / Под общ. ред. Т.А. Сенюшкиной. – Симферополь, 2004. – С. 147–150.
39. Національна ідея та національна своєрідність у засобах масової інформації: Асиміляція чи інтеграція в багатонаціональні суспільства Центрально–Східної Європи. Матеріали “круглого столу”, Київ, 20–22 грудня 1996 р. – К., 1997. – С. 7–24.
40. Непомнящий А.А. История и этнография народов Крыма: Библиография и архивы, конец XVIII – начало XX века / Отв. ред. Л.А. Дубровина; Вступ. ст. В.Ф. Шарапы. – Симферополь: Доля, 2001. – 816 с.
41. Німці в Україні: Науково–допоміжний бібліографічний покажчик, 1917–1941. – К.: Кн. палата України, 1998. – 180 с.
42. Овсепян Р. История новейшей отечественной журналистики / Под ред. Я. Засурского // http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Gurn/Ovsep.
43. Окупаційний режим у Криму: 1941–1944 рр. За матеріалами преси окупаційних властей: Пер. з рос. / Упоряд. В.М. Гуркович. – Симферополь: Таврия, 1996. – 120 с.

44. Пашеня В.Н. О дуализме в национально–государственном строительстве в Крыму в 1930–х годах в цифрах и фактах // Культура народов Причерноморья. – № 50. – 2004. – С. 88–92.
45. Притула В. Конец света для «Нового света» [О проблемах издания газеты «Янью дюнья»] // Зеркало недели. – 2000. – 8 апреля; Притула В. Выступление во время «круглого стола» // Гуманітарні аспекти інтеграції кримськотатарського народу в українське суспільство: матеріали “круглого столу”: 5 травня 1999 р. – К., 1999. – С.86–89; Притула В. Засоби масової інформації в Криму і проблема інтеграції депортованих народів в українське суспільство // Національна ідея та національна своєрідність у засобах масової інформації: Асиміляція чи інтеграція в багатонаціональні суспільства Центрально–Східної Європи. Матеріали “круглого столу”, Київ, 20–22 грудня 1996 р. – К., 1997. – С. 46–49.
46. Романько О.В. Газета «Голос Крыма» как источник по изучению немецкой оккупационной политики на советских территориях // Культура народов Причерноморья. – № 43. – С. 199–202; Романько О.В. Крым. 1941–1944 гг. Оккупация и коллаборационизм: Сб. ст. и мат. – Симферополь: Магистр, 2004. –137 с.; Романько О.В. Мусульманские легионы во Второй мировой войне. – М.: АСТ, 2004. – 312 с.
47. Семена Н. Состояние средств массовой информации в Крыму // Белая книга крымской журналистики. – 2000. – С. 30–66; Семена М. Досвід і помилки кримської преси під час формування, розвитку та усунення напружених конфліктних ситуацій у сфері міжетнічних і міжконфесійних відносин (1995 – 2002 роки) // Кримські студії. – 2003. – № 1–2. – С.58–84.
48. Сергійчук В. Український Крим. – К.: Українська Видавнича Спілка, 2001. – 303 с.
49. Сидоренко О.І. Нездійснені видання: Анотований покажчик нереалізованих проєктів україномовних видань кінця ХІХ – початку ХХ ст.. – К., 1989. – С.14; Україномовна преса Росії 1905 – 1907 рр.: Анот. покажчик періодичних видань / Укладач О.І. Сидоренко. – К.: Центр. Наукова бібліотека АН УРСР, 1983. – С. 60.
50. Суглобін С. Преса етнічна // Етнічний довідник. – У 3–х ч. – Ч. 1. – К.: Видавництво УАННП “Фенікс”, 1997. – С. 109–110.
51. Урсу Д.П. Деятели крымскотатарской культуры (1921–1944 гг.): Биобиблиографический словарь / Гл. ред. и сост. Д.П. Урсу. – Симферополь: Доля, 1999. – 240 с.
52. Урсу Д.П. Очерки истории культуры крымскотатарского народа: 1921 – 1941 гг. – Симферополь: Крымучпедгиз, 1999. – 143 с.
53. Фазылов Р., Нагаев С. Къырымтатар эдебиятынынъ тарихы. Къыска бир назар. – Симферополь: Къырымдевокъувпеднешр, 2001. – 640 с.
54. Фридман Я.В. Социально–культурное развитие Крымской АССР в 20 – 30–е гг. и проблемы языковой политики // Проблемы истории Крыма. – Симферополь, 1991. – Т. 2. – С. 102 – 105.
55. Хованцев Д.В. О национальной политике в Крымской АССР в 1920–е годы //Культура народов Причерноморья. – № 8. – 1999. – С. 201–205.
56. Хоменок О.С. Дореволюционная периодическая печать Таврической губернии (1838–1916): очерк истории и библиографический указатель. – Одесса: АО Бахва, 2003. – 180 с.
57. Цвик В.Л. Национальная идентификация телеканалов в эпоху глобализации // Вісник Дніпропетровського університету. – Вип. 6. – Літературознавство. Журналістика. – 2003. – С.915.
58. Червонная С.М. Идея национального согласия в сочинениях Исмаила Гаспринского // Отечественная история. – 1992. – № 2. – С. 24 – 42; Червонная С.М. Измаил Гаспринский – выдающийся крымскотатарский просветитель и гуманист. – Этнографическое обозрение. 1992. – № 1. – С. 158 – 165.
59. Юксель Г.З. Развитие информационных жанров в крымскотатарской журналистике 1917–1928 годов (на примере изданий «Голос татар», «Миллет», «Крым», «Енью дюнья») // Ученые записки КГИПУ. – 2004. – № 5. – С. 149–155; Юксель Г.З. Периодизация крымскотатарской журналистики 1905–1941 гг. // Культура народов Причерноморья. – 2004. – № 43. – С. 249–253; Юксель Г.З. Тематическое своеобразие журнала «Енью Чолпан» («Новая Венера») // Культура народов Причерноморья. – 2004. – № 52. – Т.1. – С. 105–109; Юксель Г.З. Выборочный библиографический указатель содержания крымскотатарского журнала «Илери» («Вперед») (№№ 1–20) // Культура народов Причерноморья. – 2005. – № 56. – Т.2. – С. 175–183.
60. Яблоновська Н. Оккупационная газета «Азат Кърым» (1942–1944): национальная пресса в контексте информационных войн // Культура народов Причерноморья. – 2005. – № 57. – Т.2. – С. 122–126; Яблоновская Н. Проблема крымскотатарского национального возрождения на страницах газеты «Азат Кърым» (1942–1944) // Культура народов Причерноморья. – 2005. – № 62. – С. 107–110.
61. Allworth E. Tatars of the Crimea. Their Struggle for Survival. – Durham and London: Duke University Press, 1988. – 396 p.
62. Çapraz K. Kıymtatar Türklerinde basın. Yüksek lisans tezi. – İstanbul, 1990.
63. Fisher A.V. The Crimean Tatars. – Stanford: California Hoover institution Press, 1978. – 264 p.
64. Kirimal E. Der national Kampf der Krimturken. Mit besonderer Berücksichtigung der Jahre 1917 – 1918. – Emsdetten, 1952.
65. Kıymtlı H. İsmail Bey Gaspralı. – Ankara: Şafak Matbaacılık, 2001; Kıymtlı H. Kıymtatarlarında millî kimlik ve millî hareketleri. (1905–1916). – Türk tarih kurumu basımevi, 1996.
66. Kirimli H. The "young tatar" movement in the Crimea : 1905 – 1909 // Cahiers du monde russe et sovetique, 1993, v. 34, p. 529 – 560.

67. Lazzerini E.J. Ismail Bey Gasprinskii and Muslim Modernism in Russia, 1878–1914: a Dissertation submitted in partial fulfillment of the requirement for the degree of Doctor of Philosophy, 1973. – Б.м.: University of modernism, 1973. – 313 p.; Lazzerini E.J. Ismail Bey Gasprinskii's Perevodchic/Tercuman: A clarion of modernism. – Istanbul: The Isis Press, 1993; Lazzerini E.J. Gadidizm at the turn of the twentieth century: a view from within // Cahiers du Monde russe et sovietique. – 1975. – № XVI.
68. Potichnyj P. The struggle of the crimean tatars. – Canadian slavonic papers, 1975, v. 17, № 2–3, p. 302 – 319.
69. Simon G. Die nationale Bewegung der Krimtataren. – Berichte des Bundesinstituts fur ostwissenschaftliche und internationale Studien, 1975, Bd. 30 – 31.
70. The tatars of Crimea: return to the homeland: studies and documents. – Duke univ.press : 1998. – 384 p.; Crimean Tatars: repatriation and conflict prevention. – N.-York, 1996. – 95 p.; Jankowski H. Tatar come-back to the Crimea // Linguistic and oriental studies from Poznan. – Poznan: Wudawnictwo naukowe, 1995. – Vol.2. – С. 113–123; Клячин А.И. Динамика этнических систем в Крыму в связи с проблемой возвращения крымских татар. – Этнографическое обозрение, 1992 г., № 2, с. 23 – 35, и др.
71. Ülküsal M. Kırım Türk–Tatarları (Dünü–Bugünü–Yarını). – İstanbul, 1980.